

6. Fyren på Hallshuk

Alldeles öster om fiskeläget uppe på det cirka 30 m höga Hamnberget står Hallshuks fyr på den yttersta klippkanten. Fyren ligger på Gotlands nordligaste udde väster om inloppet till Kappelshamnsviken. Fyren är inte högre än cirka fem meter, men fyrljuset lyser från Hamnberget och är 32,5 m över havsnivån. Fyren står i gränsen mellan land och hav samt signalerar för fara och säkerhet. Från land har fyren ofta ett utsatt och isolerat läge, från havet däremot innebär fyren och särskilt fyrljuset kontakt med land och stöd för båt och besättning på stormigt hav.

Hallshuk är en gammal lotsplats som lades ner 1881, fyren uppfördes 1891 och moderniserades år 1919. I Lotsstyrelsens berättelse för 1891 kan man läsa. "Då sydliga stormar träffa fartyg i närheten af Gotlandshamnar fattiga vestkust, plåga fartygen skydd vid öns norra ända mellan Hallshuk och Fårön. Huvudsakligen till deras hjälp är en 5:e ordningens fyr med fast sken uppförd strax söder om Hallshuks stångmärke, hvars namn den bär".

Fyren var ursprungligen byggd i ett utbygge på långsidan av fyrvaktarbostaden som var rappad och byggd i trä, under huset fanns källare och visthusbod. Vidare finns en förrådsbod samt ett uthus som tillhör fyranläggningen. År 1931 moderniserades fyren, den gamla omoderna fyren var utrustad med fotogenlampa och rotorbländare, lysvidden var 13 distansminuter för det vita ljuset, att ljuset lyste så långt berodde på att fyren låg 32,5 m över medelvattenytan. En distansminut, nautisk mil eller sjömil är 1852 m.

Den nya Agafyren som byggdes bredvid den gamla var inrymd i en åttakantig fyrkur av järn, den monterades på en betonggrund som stod i samma höjd över havet som den gamla fyren. Den nya fyren var försedd med Agas klippaggregat som visar blixtsken med fyra blixtar var 20:de sekund. Den gamla fyren visade rött sken över såväl Haruddsrevet nordväst om fyren som grunden norr om Saxhammarsudde på Fleringelandet. Den nya fyren visar grönt sken över Haruddsrevet nordväst om fyren och rött sken över grunden utanför Saxhammarsudde, i övrigt visas vitt sken. Ljusstyrkorna för vitt är 3000 Heffnersljus, för rött 750 Heffnersljus och för grönt 375 Heffnersljus. Den nya fyrens lysvidd är 16 distansminuter för vitt, mot 13 på den gamla fyren, 13 distansminuter lysvidd för rött mot nio på den gamla och en distansminut för grönt. Den åttakantiga fyrkuren av järn på betongfundament kostade 13857 kr att uppföra. År 1957 infördes elljus som ljuskälla i fyren med Daléns ljus som reserv till en kostnad av 11600 kr. Samtidigt byttes den åttakantiga fyrkuren i järn ut till en s.k. "Pajalakur" i plast.

I ett brev skrivet från Lotscaptén A Berggren till Fyrmästaren vid Fårö fyr den 29 oktober 1891 meddelas att fyrvaktare Sandelin vid Fårö fyr i dag blivit förordnad att tillsvidare sköta Fyrvaktarebefattningen vid Hallshuks fyr. Sandelin bör således avresa och vara i Hallshuk till den 1 november och där mottaga fyren från lotsen Lerberg. När Hallshuks fyr skall tändas meddelas härifrån till Sandelin vid Hallshuk.

När Fyrvaktare Sandelin inrättat sig på Hallshuk får han ett brev den 5 november 1891 förmedlat genom Hugo Westberg, Kappelshamn där han får följande instruktion. "Lotscapten Berggren har på telefon bett mig underrätta Er om att fyren vid Hallshuk skall tändas i afton och att telegram om detta har anlänt till honom..Var god att skriftligen meddela budet klocktimmen när tändningen kommer att ske så att jag kan meddela detta vidare till Berggren".
Av detta brev kan vi förutsätta att fyren på Hallshuk tändes den 5 november 1891.

Fyrmästare Sandelin var därmed ansvarig för driften vid Hallshuks fyrplats från den 1 november 1891. Sandelin slutade som fyrmästare i augusti 1905 och hade då varit stationerad på Hallshuks fyrplats i 14 år.

Sonen Nils Julius Teodor försörjde sig som fiskare vid Hallshuk några år i sin ungdom, därefter flyttar han till Öja år 1902 och blir där antagligen anställd som fyrbiträde vid Faluddens fyrplats. Den yngste sonen Gustav Karl Fredrik flyttar till Othem år 1902 och vidare till Stockholm år 1904. På båda platserna får han anställning som handelsbiträde. Fyrmästaren, hustrun och dottern flyttar i augusti år 1905 till Lärbro.

Familjen Sandelin

Fyrmästare Jakob Julius Sandelin,	född år1840 i Östergarn
Hustrun Selma Lovisa f.Sjögren	född år1847 i Dalhem
Son Nils Julius Teodor	född år1876 i Östergarn
Dotter Helena Maria Erika	född år1880 i Östergarn
Son Gustav Carl Fredrik	född år1885 i Östergarn

Fyrmästaren Adolf Du Rietz kom till sin nya tjänst på Hallshuk i augusti 1905. Du Rietz kom från Närsholmens fyrplats och återvänder till Närsholmen i februari 1908. Fyrmästaren Du Rietz hade då tjänstgjort på Hallshuk i två och ett halvt år.

Familjen Du Rietz

Fyrmästare Adolf Kristoffer Du Rietz	född år1870 på Fårö
Hustrun Anna Charlotta Albertina	
född: Söderlund	född år 1871 på Gotska Sandön, Fårö förs.
Dotter Sigrid Maria Vilhelmina	född år 1894 på St Karlsö, Eksta förs
Son Gustav Emil A	född år 1896 på St Karlsö, Eksta förs

Fyrmästaren Lars Petter Stuxberg tillträdde sin tjänst som Fyrvaktare vid Hallshuks fyrplats i mars 1908. L P Stuxberg kom från Östergarn och återvänder dit i april 1913, han hade då tjänstgjort på Hallshuk i fem år. Omkring år 1910 fick fyrplatsen telefon som hade anknytning till Lärbro växelstation. Fyrplatsen hade telefonnummer Lärbro nr 2.

Familjen Stuxberg

Fyrmästare Lars Petter, Stuxberg född år 1870 i Bunge
Hustru Adelina Amanda f. Fasett född år 1869 i Klinte
Dotter Beda Ingeborg Elisabet född år 1893 på Gotska Sandön, Fårö förs.
Son Lars Edmund född år 1895 på Gotska Sandön, Fårö förs

Fyrmästaren Mattias Herman Ronqvist kom till Hallshuk i juni år 1913 från Sundre. Efter fyra år på Hallshuk flyttar Ronqvist till Fårö fyr i oktober 1917.

Familjen Ronqvist

Fyrmästare Mattias Herman, Ronqvist	född år 1868 i Öja församling
Hustru Edith Bernandina född Larsson	född år 1876 i Öja församling
Dotter Gertrud Matilda Olivia	född år 1907 i Sundre församling
Dotter Nanna Edith Dorothea	född år 1909 i Sundre församling

Fyrmästare Karl August Bäckström kommer till Hallshuk från Faluddens fyr i oktober 1917. Fru Emma Bäckström undervisade flickorna vid Hall folkskola i flickslöjd. Flickorna tyckte det var spännande att få komma till fyren. Från den 12 maj 1932 avbemannas fyren och fyrmästaretjänsten drogs in. Familjen Bäckström hade då bott på Hallshuk i femton år. Fyrplatsen blir automatiserad och tillsynen sker från ambullerande enheter. Fyrmästaren och hans hustru flyttar till Rådmansö i Stockholms skärgård. Dottern Ebba E I Jansson flyttar år 1923 till Visby Domkyrkoförsamling.

Familjen Bäckström

Fyrmästare Karl August Bäckström	född 1867 Katarina förs. Stockholm
Hustru Emma K Bäckström, född Jansson	född år 1867 i Katarina förs. Sthlm
Dotter Ebba E I Jansson	född år 1897 på Rådmansö i Sthlm

Medalj till fyrmästaren

Den 5 februari 1925 kom följande brev till fyrmästaren K A Bäckström vid Hallshuk fyrplats från Lotslöjtnant Rikard Boman på Gotland.

Enligt uppdrag får jag härmed överlämna den av Eder av Kungl. Maj:t tilldelade guldmedaljen för nit och redlighet i rikets tjänst och samtidigt framföra lotsverkets och mitt eget tack för Edert ansvarsfulla yrke.

Regler för fyrhållningen

Fyrar som bevakas av endast en person skall se till fyren minst var femte timma så den oavbrutet kan sända sitt föreskrivna ljussken. Om väderleksförhållandena är så dåliga att fyrfönstren blir utsatta av tex snöbeläggning skall fyrfönstren hållas rena genom vakthållning i fyren.

Har fyrmästaren haft 8 tim vaktjänst skall extra biträde kallas in för tjänstgöring. Denna vakthållning kan vid ogynnsam väderlek pågå i flera dygn eller så långt som behov föreligger. Ett biträde får anställas mot en ersättning av 4 kr/dag, denna ersättning erhöi man under 1920 och 1930 talet.

Indragning av fyrmästarejänsten

Fyrmästarejänsten vid Hallshuks fyrplats drogs in den 31 januari 1931. Fyrmästaren K A Bäckström fick därmed avsked från fyrmästarejänsten vid Hallshuk.

I 40 år har fyrmästarna arbetat och bott på Hallshuk fyrplats och där genomfört sitt ansvarsfulla arbete. Detta arbete var nu avslutat.

Tillsyn av fyren kom att skötas av fiskaren Karl Andersson som var bosatt i Hallshuk. När fyren elektrificerades år 1953 drog man ner en elkabel från fyren till en stolpe utanför på gårdsplanen, där blinkade en lampa som motsvarade fyrens sken, när blinkningarna upphörde var fyren släckt och Karl Andersson fick då montera in reservaggregatet till dess att elströmmen återigen kom att fungera igen.

Kontrakt med AP Andersson om hämtning av dricksvatten till fyrplatsen

Hämtning av dricksvatten till fyrplatsen.

Eftersom fyren ligger på Hamnbergets kalkstensklippa så fanns inte färskt dricksvatten att tillgå i anslutning till fyrplatsen när den etablerades. AP Andersson förband sig därför i ett kontrakt att transportera friskt dricksvatten till fyrplatsen i den omfattning som fyrmästaren bestämde, allt mot en ersättning an sextio (60) kronor per år. Kontraktet gällde med tre månaders uppsägning.

6 februari 1893. AP Andersson

Om hämtning av dricksvattnet skedde från Hamnbrunn nere i fiskeläget är obekant, men hamnbrunn är ett allmänt vattenhämtningsställe som ligger i hamnområdet. Brunnen har alltid haft friskt vatten som aldrig sinat. Människorna på Hallshuk har alltid hämtat vatten i hamnbrunn när deras egen brunn sinat eller mycket vatten gått åt tex vid tvätt eller vattning av djuren. Brunnen ligger cirka 10 m från strandlinjen, det finns säkert ett tät lerskikt mellan hav och brunn så att inte sjövattnet läcker in i brunnen.

Enligt äldre Hallshuksbor har det dock hänt att sjövattnet vid mycket dåligt väder och hög sjögång blåst in i brunnen

Fyrplatsfastigheten

Fastigheten där fyren är placerad har fastighetsbeteckningen Hall Medebys 1:19 och omfattar hela fyrplatsområdet.

Området exproprierades på vardera ½ mantal från fastigheterna Medebys 1:2, 1:3 och 1:4.

Expropieringen genomfördes den 15 juni 1891. Lagfart tillstyrktes den 28 november 1892, § 297.

Arealen är 0,5119 har.

Markägare: Kungliga Lotsverket.

Den 28 augusti 1991, § 2632, antecknas att området förvaltas av Fortifikationsförvaltningen

Sjöverket förbehöll sig därmed rätten att disponera erforderlig mark för fyren samt att utnyttja fastigheten som landningsplats för helikopter.

Den 16 augusti 1995, §1631 antecknas att fastigheten förvaltas av Fortifikationsverket.

Fiskefyrrar

Fiskare har i alla tider använt olika sjömärken för att hitta rätt väg på havet. Man använde sig vid dagsljus av landmärken, det var väderkvarnar, kyrktorn, höga träd och hus men även av uddar och klippor. Man byggde också kummel och stenpelare för att utmärka hemmahamnen. För att hitta rätt under mörker använde man sig även av elden, ju högre den kunde placeras, dess bättre vägledning fick fiskarna.

Det kustnära fisket använder sig även av i dag av landmärken för att komma till de rätta fiskeplatserna.

Under senare delen av 1500:talet kom den s.k. vippfyren till Gotland. Här kallades vippfyren för strandljung . Vippfyren var en 8 m hög stolpe som var nergrävd i marken. Toppen utformades som en klyka och i den vilade en lång stång. I toppen på stången hängde en järnkorg som var fastsatt i stången med en kätting. Järngrytan eldades med ved och med en lina kunde man dra ner stången för att fylla på bränsle. Det var arbetskrävande att hålla vippfyren lysande under den mörka delen av dygnet. Det gick även åt mycket ved.

Vippfyren blev till stor hjälp för gotlandsfiskarna när de skulle angöra sina fiske-hamnar under den mörka delen av dygnet. På Gotland finns ingen av de ursprungliga vippfyrrarna bevarade men en rekonstruktion av den vippfyr som funnits vid Alsvike i Hablingbo finns numera vid Bungemuseet. Vippfyren användes vid Alsvike ännu 1905.

Kopior av vippfyrrarna finns även vid Koviks fiskeläge, vid Valbyte i Västergarn samt vid Kronvalls fiskeläge på Ekstastranden.

Eftersom vippfyren var mycket arbetskrävande, svår att hålla lysande samt mycket vedslukande så ersattes vippfyren av en lysstång när fotogenen kom.

Lysstången bestod av en upp till en 8 m hög stolpe som var fastgjord i marken. I stolpen hissade man upp en fotogenlykta som visade var fiskehamnen låg under den mörka delen av dygnet. Fanns det farliga grund vid inloppet satte man upp två eller flera lysstänger som visade var linjen fanns som var fri från grund. Den bakre lyktan satte

man upp något högre än den främre.

Vid pågående fiske tändes lysstängen i skymningen och det var mycket viktigt att fiskefyren hölls lysande så länge som det fanns båtar ute på fiske. Hallshuks hamnförening u.p.a. beslöt vid ett möte den 13 februari 1930 att anskaffa stolpar och lyktor till inseglingsmärke under mörker och att de skulle vara uppsatta till den 1 september samma år.

En särskild person var i regel utsedd att sköta fyren, han kallades för lysgubben (löisgubben). I regel var det en äldre fiskare som skötte uppdraget att hålla elden vid liv hela natten.

Lysgubben hade i vissa fiskelägen en lysbod till sitt förfogande. Lysgubben var fiskelägets hamnmästare eftersom han ofta hade flera uppdrag i hamnen. Betalning fick han i form av strömming av varje båtlag som även skulle förse honom med ved.

När elektriciteten kom ersattes fotogenlamporna med elektriska lampor. År 1953 fick Hall socken elström framdragen till samtliga fastigheter i socknen och då fick även hamnen el i sina inseglingslyktor och man kasserade lyktorna som drevs med fotogen. I dag finns det 14 st fiskefyror utmed den gotländska kusten, var och en bestående av två lyktor på stolpar eller ställningar som visar enslinjen för insegling. Lamporna hålls tända vid behov eller viss del av året. Under 1800-talet krävdes det tillstånd från Lotsstyrelsen för att få sätta upp en fiskefyr.

I Kungl Lotsstyrelsens bestämmelser från 1872 kan man läsa .

”På åtskilliga delar af kusten och å Gotland har den fiskeriidkande befolkningen tillstånd, att då så erfordras, till rättelse för utevarande fiskebåtar, hålla tända mindre s.k. fiskefyror. Dessa skola alltid användas två och två, och ega så ringa ljusstyrka, att deras sken inte bör kunna förvexlas med nutidens fyrars starka ljussken”.

Kustfyror

Antalet fyror som varit bemannade på Gotland är nio. Det finns tre utsjöfyror. Gotska Sandön, Östergarn, och Stora Karlsö. Landsfyror är Fårö, Faludden, När, Hoburg, Stenkyrkehuk och Hallshuk.

Den första kustfyren på Gotland uppfördes på Östergarnsholm år 1817 och 1818. Fyren på Östergarnsholm tändes den 1 september 1818 som kom att lysa i drygt 100 år. Fyrtornet hade en höjd av 12 m med en diameter av 8 m. Fyren var en sluten stenkolsfyr och var den andra i sitt slag i Sverige. Fyren moderniserades vid flera tillfällen. I anslutning till fyren byggdes ett klockspel som skulle klämta vid disigt väder och tjocka. Det byggdes även kolbod och bostadshus för de anställda samt uthus.

Mellan åren 1851 och 1856 förliste 54 skepp utmed den gotländska kusten. Många olyckor inträffade i farvattnet runt norra Gotland nära Gotska Sandön och Fårö. Strandningar på södra Gotland skedde mest i farvatten runt Faludden och Hoburgen, men även på många andra platser runt den gotländska kusten skedde svåra olyckor.

Fyrväsendet innebar en mycket större sjösäkerhet för sjöfolket och deras båtar. Men det fanns också de som upplevde denna utveckling som ett hot mot sin försörjning, många betraktade strandningarna som en näring.

Med fyrarna kom också telefonen tidigt till fyrplatserna. Speciellt på landfyrarna kunde allmänheten få låna telefonen för att t.ex. kalla på läkare. Till Hallshuk kom telefonen omkring år 1910. En telefonledning var dragen från Lärbro växelstation till fyren på Hallshuk, utmed strandlinjen. Telefonnummret till fyren var Lärbro nr 2.

Fyrarna utmed Gotlandskusten elektrificerades tidigt, här fick även hushållen i anslutning till fyrarna elektricitet tidigt. Detta innebar givetvis mycket för utveckling i kustnära områden långt ute på landsbygden. Fyren på Hallshuk elektrificerades dock inte förrän 1953.

Fyren på Hallshuk var bemannad med en fyrmästare under åren 1891- 1932, så fyrapersonalen fick inte uppleva fördelen med elektriskt ljus.

Den tekniska utvecklingen

De första fyrarna var vedeldade och fram till våra dagar har man arbetat oavbrutet med att förbättra lyskraften hos fyrarna. Svenska uppfinnare har blivit kända långt utanför landets gränser med att utveckla fyrtekniken.

I början på 1600-talet slutade man att elda kustfyrarna med ved. Det nya bränslet för kustfyrarna var stenkol. I 200 år utvecklades tekniken för stenkolsfyrarna. I början eldade man i en korg av järn, de öppna stenkolsfyrarna var mycket arbetskrävande. Det var även kostsamt eftersom det var stor åtgång på stenkolsbränsle.

År 1774 konstruerade svensken Anders Polheimer den täckta stenkolsfyren. Fyrlågan skyddades från vind, snö och regn genom att fyrgrytan inneslöts i en glaslanterin, vilket minskade stenkolsåtgången. De första fyrarna lyste med fast sken. Man började även använda oljelampor med silltran och rovolja som bränsle. De första lamporna utrustades efterhand med urverk som gjorde att skenet blev rörligt.

På 1800-talet ersatte fotogenen rovoljelamporna och skenet ökade 30%. Vid denna tidpunkt uppfann man olika lampor kombinerat med linser och prismor som ökade fyrarnas ljusstyrka.

I början på 1900-talet införde man acetylengas som fyrbränsle. Gustav Dahlén, känd uppfinnare och nobelpristagare, konstruerade solventilen som påverkade fyrens rotationsapparat så att den började gå runt när lågan tändes och stannade när den slocknade. Utvecklingen av fyrtekniken ledde till att man kunde skilja de olika fyrarna åt genom att ge dem olika karaktärer.

År 1956 påbörjade sjöfartsstyrelsen en omfattande rationalisering av våra kustfyrar. Samtliga fyrar på Gotland är nu automatiserade och har avbemannats. Fyrarna får ström

från nätet eller drivs med solpaneler. Reservkraft får man från dieselgeneratorer eller batterier.

Fyren är ett öga mot havet. Fyrplatserna var förr ett samhälle i miniatyr som inte finns mer. Fyrarna behövs egentligen inte, nu finns GPS (Global Position System) och man kan bestämma sin position hur bra som helst utan hjälp av fyrarna. Vi får verkligen hoppas att kustfyrarnas sken skall få lysa och fångsla oss i kustbandet ännu i många år.

Olika slag av fyrar runt Gotlands kust

Runt Gotlands kust finns flera olika slag av fyrar. De olika fyrarna är:

22 st fyrtorn som är över sex meter höga.

Tryckta källor

"Fiskelägesinventeringen 1973, remissupplaga" Länsstyrelsen i Gotlands län 1974.

Fyrdagböcker. Landsarkivet i Visby.

Gotlands läns tidning. Juli 1855.

Gutabygd 1981. Björn Håkansson.

Fyrar och fyrfolk. Lars Malmqvist

Fyrar och fyrliv på Gotland. Barbro Ejendahl, Håkan Hollström